

Paveldėtoji lietuvių kalba išeivijoje – ar tai svarbu šiandien?

Meilutė RAMONIENĖ

Žmonių migracija, persikėlimas gyventi į naujas šalis nėra koks naujas šių dienų reiškinys, tačiau šiuolaikiniame globaliame pasaulyje intensyvėjantis gyventojų mobilumas, stiprėjanti migracija yra vienas iš ryškiausių mūsų gyvenamo laikotarpio bruožų. Manoma, kad šiuo metu pasaulyje gyvena daugiau nei 200 milijonų migrantų. Naujoji globalizacijos laikmečio migracija nuo ankstesnių bangų skiriasi tuo, kad įvairiose Vakarų šalyse kuriasi visai kitokios daugiakalbės skirtingų socialinių sluoksnių ir skirtingų tautybių, didelės kalbinės ir sociokultūrinės įvairovės bendruomenės.

Tokiame šiuolaikinės globalizacijos, migracijos ir daugiakalbystės kontekste atsiduria ir išeiviai iš Lietuvos, išsklidę po pasaulį įvairiais laikotarpiais, o ypač dideliais srautais plaukiantys į įvairius žemynus nuo praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio. Tokia intensyvi emigracija jau keletą dešimtmečių yra tapusi mėgstama žiniasklaidos tema, įvairių mokslo sričių tyrėjų ir visuomenės diskusijų objektu. Dėl emigracijos kyla ir svarbių klausimų, susijusių su lietuvių kalba, jos mokymu, mokėjimu ir vartojimu, tautinės tapatybės, kalbos išlaikymu ir kt. Tokie klausimai aktualūs patiems išeiviams, jie domina ir mokslininkus, tiriančius kalbinę emigrantų elgseną, paveldėtosios kalbos išlaikymą ar praradimą, kalbines nuostatas, dvikalbystę ir daugiakalbystę diasporoje.

Ar verta emigravus stengtis išlaikyti lietuvių kalbą? Gal naudingiau, apsisprendus gyventi svečioje šalyje, mokytis tos šalies kalbos arba šiuo metu taip išplitusios pasaulyje anglų kalbos? Gal verta ir namie atsisakyti lietuvių kalbos, kad vaikai greičiau ir geriau išmoktų naujosios šalies kalbą? Gal neverta varginti vaikų ir

mokyti tokios mažos, tokios sunkios lietuvių kalbos? Ką daryti, jeigu apsisprendus išlaikyti lietuvių kalbą namuose vaikai nenori jos vartoti ir ima tėvams atsakinėti vietos kalba? Tokių ir kitokių praktinių klausimų kyla ne vienai šeimai, gyvenančiai išeivijoje. Su panašiais klausimais susiduria daugelis emigrantų, palikusių savo šalis ir įsikūrusių naujose. Norėdami išnagrinėti kalbinę elgseną lietuvių diasporoje ir savo tyrimais padėti spręsti iškylančius klausimus, prie gausėjančių pasaulyje migrantų kalbinės elgsenos tyrimų vis labiau prisijungia ir Lietuvos mokslininkai.

Vilniaus universiteto kalbininkai nuo 2011 metų pradėjo intensyvius lietuvių diasporos tyrimus. Filologijos fakulteto Lituanistinių studijų katedros tyrėjų grupė yra atlikusi du didelius sociolingvistinius projektus, kuriuos parėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija. 2011–2013 metais dirbome prie projekto „Emigrantų kalba“, o vėliau, 2015–2017 metais, ėmėmės projekto „Lietuvių kalba diasporoje: mokėjimas, vartojimas, nykimas“. Dirbdami prie savo projektų atlikome dvi dideles sociolingvistines internetines apklausas, kuriose iš viso dalyvavo daugiau kaip du su puse tūkstančio lietuvių visame pasaulyje. Į mūsų klausimus apie lietuvių kalbos mokėjimą, jos vartojimą namuose su įvairiais šeimos nariais, bendruomenėje, su draugais, bažnyčioje ir kitose srityse, lietuvių kalbos svarbą ir daugelį kitų dalykų atsakė lietuviai, gyvenantys daugelyje Europos šalių, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Argentinoje, Australijoje ir kitur. Be apklausų, per netrumpą projektų laiką mes tiesiogiai ir internetu bendravome su ne vienu šimtu išeivijoje gyvenančių lietuvių. Buvome nuvykę į lietuvių bendruomenes JAV, Kanadoje, Argentinoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje, Norvegijoje, o nuvykę į kokias kitas užsienio šalis kitais tikslais taip pat stengėmės pasikalbėti su ten gyvenančiais lietuviais apie mums rūpimus kalbos klausimus. Taip teko susitikti ir su lietuviais, gyvenančiais tolimojoje Australijoje, Tasmanijoje ir kitur. Tuose pokalbiuose išgirdome daugybę jaudinančių emigracinės patirties istorijų, pažinome daugybę įvairių kartų išeivių, kurie ne tik skyrė mums savo laiko, atvėrė savo namų duris, atskleidė savo patirtį ir jausmus, visaip mums padėjo – organizavo susitikimus, padėjo ieškoti informantų. Visur jautėmės kaip pas savus artimus draugus ar giminaičius.

Mūsų tyrimų derlius – dvi knygos, kolektyvinės monografijos, kuriose nagrinėjame lietuvių kalbą ir jos sąsajas su lietuviška tapatybe. Pirmoji knyga „Emigrantai: kalba ir tapatybė“ pasirodė 2015 metais, o antroji – „Emigrantai: kalba ir tapatybė II“ Vilniaus universiteto leidyklos išleista 2019 metų pabaigoje. Norintiems ją

paskaityti galima nemokamai parsisiųsti iš VU Lituanistinių studijų katedros svetainės http://www.lsk.flf.vu.lt/lt/katedra/apie-mus/publikacijos/monografijos/

Šioje knygoje mes bandome atskleisti keturių skirtingą lietuvių emigracijos istoriją atspindinčių šalių sociolingvistinius portretus – Kanadoje, Argentinoje, Jungtinėje Karalystėje ir Norvegijoje gyvenančių lietuvių kalbinės elgsenos ir lietuviškos tapatybės vaizdą. Be šių knygų, jau esame publikavę ne vieną mokslinį straipsnį, jau apginta daktaro disertacija, kur nagrinėjama šeimos kalbų politika lietuvių diasporoje, skaityta pranešimų tarptautinėse konferencijose įvairiose šalyse.

Ką gi rodo mūsų tyrimai? Turime gausybę įvairių duomenų, kurių neįmanoma parodyti viename straipsnyje. Paminėsiu tik kai kuriuos išryškėjusius įdomius aspektus. Pirmiausia norėtųsi pabrėžti, kad mūsų tyrime dalyvavusiems išeiviams lietuvių kalba yra svarbi. Taip teigia 97 procentai mūsų apklausų dalyvių. Natūralu, kad tie žmonės, kurie patys augo vienatautėse lietuvių šeimose, kur abu tėvai yra lietuviai, linkę labiau vertinti lietuvių kalbos svarbą. Paaiškėjo, kad tautiškai mišriose šeimose didesnę įtaką teigiamai nuostatai dėl lietuvių kalbos daro motinos. 93 procentai mūsų respondentų iš mišrių šeimų, turinčių motiną lietuvę, ir 85 procentai tų, kurie turi lietuvį tėvą, teigė, kad lietuvių kalba jiems yra svarbi. Tai patvirtina ir kitų šalių tyrėjų duomenis apie ryškesnį motinos vaidmenį šeimoje išlaikant paveldėtąją kalbą, perduodant ją jaunesnėms kartoms.

Kitas įdomus dalykas, kurį norėtųsi paminėti, tai skirtingų emigrantų kartų lietuvių kalbos vartojimas įvairiose gyvenimo srityse. Jeigu pažvelgtume į tris dažniausiai paminėtas sritis, kur išeiviai teigia vartojantys lietuvių kalbą, matytume nemažai skirtumų. Pirmosios kartos emigrantai, tai yra tie, kurie patys atvyko į gyvenamąją šalį iš Lietuvos, nurodo tokį savo lietuvių kalbos vartojimą:

1 vieta – Namie, 78 procentai

2 vieta – Bendruomenėje, 61 procentas

3 vieta – Su draugais, 23 proc.

Kiek kitaip atrodo pirmų trijų vietų pasiskirstymas antrojoje emigrantų kartoje, tai yra pirmųjų atvykusių iš Lietuvos vaikai:

1 vieta – Bendruomenėje, 89 procentai

2 vieta – Namie, 71 procentas

3 vieta – Bažnyčioje, 51 procentas

Panašiai, kaip antrosios kartos lietuvių kalbos vartojimas, atrodo trečiosios kartos, emigrantų anūkų, trys dažniausios lietuvių kalbos vartojimo sritys, skiriasi tik proporcijos:

1 vieta – Bendruomenėje, 84 procentai

2 vieta – Namie, 64 procentai

3 vieta – Bažnyčioje, 41 procentas

Yra žinoma vadinamoji trijų kartų teorija, kaip kalba tipiškai gyvuoja emigracijoje: pirmoji emigrantų karta atvyksta mokėdama savo kalbą ir daugiau ar mažiau pramoksta naujos aplinkos kalbos, antroji karta daugiau ar mažiau išmoksta namų kalbą ir gerai įsisavina aplinkos kalbą, o trečioji karta gerai moka aplinkos kalbą, bet retai kada išmoksta paveldėtąją kalbą. Tad natūralu, kad pirmosios kartos išeiviai lietuviai dažniausiai lietuviškai šneka namie. Tačiau ne visi išmoko kalbos savo vaikus, o tuo labiau – anūkus. Kaip žinome, geriausiai sugebėję perduoti lietuvių kalbą savo jaunosioms kartoms yra pokarinės emigracijos bangos išeiviai. Dauguma jų turėjo labai aiškų tikslą – išauginti savo vaikus lietuviais, mokančiais lietuvių kalbą, žinančiais apie Lietuvą ir mylinčiais ją. Daugelis mūsų sutiktų antros ar trečios kartos išeivių, net niekada nebuvusių Lietuvoje, paklausti, kokią šalį laiko savo šalimi, minėjo Lietuvą. Pokarinės emigracijos bangos lietuviai, save laikantys karo pabėgėliais, dėjo daug pastangų, kad pasiektų tokį savo tikslą. Ne vienoje šeimoje buvo gana griežta tvarka – namie bendraujama tik lietuviškai. Ne vienas mūsų kalbintas žmogus išsakė savo dėkingumą tėvams, padovanojusiems tokią gyvenimo dovaną. Visa tai gerai atspindi JAV gyvenančios antros kartos emigrantės žodžiai: „Tikrai vertinu savo tėvus, tuo labiau, kad jie man padovanojo kalbą. Čia yra grynas tėvų nuopelnas. <…> Ir namuose nebuvo niekada net leidžiama nebuvo sakyti angliška žodį. Namuose buvo grynai lietuvių kalba. Nebuvo niekada taip, kad aš drįsčiau savo tėvam į lietuvišką klausimą atsakyti angliškai. Mano tėvai mane būtų iškaršę taip kailį, kad… kad nebūčiau daugiau net norėjusi… Griežta buvo mano tėvų ranka. <…> Tikrai buvau labai dėkinga savo tėvams, kai jau susiprotėjau, kad vis dėlto tikrai tik dėl jų nutarimo, kad vaikai kalbės lietuviškai <…>“

Iš kitų emigracijos bangų mūsų tyrimų dalyvių atsakymų ir tipiško elgesio matyti kiek kitokios tendencijos. Išryškėjo panašumų tarp prieškarinės bangos ekonominio pobūdžio emigracijos bangos ir naujausios posovietinės bangos kalbinio elgesio. Pavyzdžiui, Argentinoje yra beveik nutrūkęs paveldėtosios lietuvių kalbos perdavimas trečiajai kartai. Pirmųjų atvykėlių į Argentiną anūkai dažnoje šeimoje neišmoko lietuvių kalbos iš savo tėvų ir senelių. Tėvai neturėjo laiko daug bendrauti su vaikais, nes labai daug dirbo, stengėsi kuo greičiau įsigyventi naujoje šalyje, ten pritapti. Kai kurie pirmosios kartos emigrantų anūkai, iš namų neišmokę lietuvių kalbos, bet norintys ją išmokti, dabar vyksta į Lietuvoje organizuojamus lietuvių kalbos kursus ir nelengvai jos mokosi. Ar nenutiks tas pat naujausios bangos emigrantų šeimose, kur lyg ir norima išlaikyti kalbą, bet atsitraukiama, susidūrus su pirmaisiais sunkumais, kai vaikai nustoja kalbėti lietuviškai, ima atsakinėti vietos kalba?

Tyrimai įvairiose šalyse rodo, kad žmonių gerovei, pasitenkinimui gyvenimu kalba turi labai didelę reikšmę. Pastebėta, kad migrantų paveldėtosios kalbos mokėjimas, tėvų su vaikais bendravimas ta kalba turi daug privalumų visiems. Vaikams – tai dovanota kalba, kurios mokėjimas gali nulemti visą tolesnį jų gyvenimo kelią, tvirtą tapatybės jausmą, malonumą bendrauti su visais artimaisiais, kuriems paveldėtoji kalba yra gimtoji kalba. Tyrimai patvirtina, kad emigrantų vaikai, mokantys namų kalbą, mokykloje lengviau mokosi kitų kalbų, kad mokėdami dvi kalbas geba geriau už vienakalbius vaikus mokytis kitų dalykų, jaučia daugiau pasitikėjimo savimi, patiria mažiau socialinių, emocinių, elgesio sunkumų negu tie, kurie nemoka savo tėvų ir senelių kalbos. Nauji tyrimai rodo, kad paveldėtosios kalbos mokėjimas naudingas tėvų ir vaikų santykiams, jų plėtotei. Kalifornijoje atliktų naujų tyrinėjimų rezultatai parodė, kad paaugliai, kurie nemoka kalbėti savo tėvų gimtąja kalba, jaučiasi emociškai atitolę nuo tėvų, mažiau nori tėvams atsiverti, su jais bendrauti negu tie, kurie gali kalbėtis su tėvais jų gimtąja kalba. Kitų tyrimų rezultatai rodo ir tai, kad gimtosios kalbos perdavimas vaikams ir anūkams naudingas patiems tėvams, jų emocinei ir fizinei sveikatai, gyvenant svečioje šalyje.

Tad norėtųsi kviesti neapsisprendusius, abejojančius, ar verta stengtis ir išlaikyti lietuvių kalbą gyvenant svetur, nepabijoti sunkumų, kurių tikrai bus, neatsitraukti, išmokyti savo vaikus ir anūkus lietuvių kalbos. Net jeigu dabar jie priešinasi. Net jeigu jie dabar tos vertės nesupranta. Tai tikrai svarbu ir verta, tai jiems didelė dovana.

Straipsnis spausdintas metraštyje „Pasaulio lietuvis“, 2020 metai Nr. 583

